

KRIGSDOMSTOLARNAS AVSKAFFANDE

Av generalmajor N. ROSENBLAD, Saltsjöbaden

I DECEMBER 1940 avgavs »Betänkande angående revision av det militära rättegångsväsendet». I direktiven för utredningen erinras om de allmänna skälen för och emot avskaffandet av särskilda krigsdomstolar. Under beaktande av de förändringar, som processreformen medförde, och de erfarenheter, som vunnits under de senaste åren, borde — hette det — verkningarna av en reform ånyo övervägas och förslag framläggas, som visade hur ett överförande av de militära målen till de allmänna domstolarna bäst kunde genomföras. I den mån utredningen gäve anledning därtill, borde även andra möjligheter att lösa frågan beaktas.

Här har således klart uttalats, att frågan ånyo skall övervägas och att erfarenheterna från beredskapstiden skola beaktas. Det märkliga ur utredningssynpunkt har emellertid inträffat, att något övervägande ej ägt rum. Ej heller ha erfarenheterna från beredskapstiden behandlats. Utredningen uttalar helt enkelt att någon anledning icke funnits att ingå på synpunkter, som tidigare anförts för bibehållande av militära specialdomstolar.

Vad först *underrätterna* beträffar bör det erinras om att i alla civiliserade länder utom Danmark och Norge finnas särskilda militärdomstolar. Då frågan var uppe i Schweiz, förkastades förslaget om deras avskaffande med stor majoritet vid folkomröstning. De svenska krigsdomstolarna äro emellertid väsentligt olika sammansatta än i andra länder. I dessa senare är det militära elementet helt utslagsgivande.¹ I Sverige åter är krigsdomare i regel en domare i vanlig underrätt. Han har vid sin sida en civil ledamot, nämligen auditören, som genom sin verksamhet är väl inne i de militära förhållandena, samt dessutom tvenne militära

¹ Som exempel må anföras sammansättningen av den schweiziska krigsrätten. Ordföranden är juridiskt skolad men skall ha fullgjort viss tids tjänstgöring som truppofficer, bisittare äro 3 officerare samt 3 underofficerare eller manskap.

bisittare. Man har genom denna sammansättning erhållit en ovanligt säker garanti för juridiskt och sakligt riktiga domslut. Trots den propagande av ursprungligen antimilitaristisk natur, som drivits mot krigsdomstolarna, har man icke kunnat påvisa, att de fungerat otillfredsställande. Det är därför på känslotänkande som avogheten mot desamma vilar.

Under beredskapstiden inträdde ju ett omslag i inställningen till militära frågor och förhållanden. Det synes därför ligga nära till hands, att den mindre sakliga behandling av spörsmålet om krigsdomstolarna, som tidigare på vissa håll framträtt, skulle upphöra. Någon hänsyn till detta har emellertid icke tagits av utredningen.

När det gäller krigsdomstolar i krigstid, framhåller emellertid t. o. m. utredningen, att domstolen kommer att bli ställd inför förhållanden av mera växlande art än som förekomma i fredstid och får vara beredd att till bedömande upptaga situationer, som icke ha motsvarighet i fredstid. Särskilt för processledningen kan det enligt kommitténs mening vara av betydelse att militär sakkunskap är företrädd i domstolen. Detta uttalande är märkligt för att komma från en utredning, som på praktiskt taget varje punkt avvisat militärt deltagande i domstolens verksamhet i fredstid och de olika möjligheter som förelegat att minska uppkommande olägenheter, då rättskipningen till tid och rum skall övergå till de icke för militära mål avpassade civila domstolarna. Det är ju uppenbart, att de situationer, som anges sakna motsvarighet i fredstid eller då i förebragt utredning icke alla inverkan omständigheter framlagts, ingalunda äro beroende av fredstid eller krigstid utan av de speciella militära förhållandena. Vad som här anförts av utredningen, är i själva verket ett klart argument för militär sakkunskaps närvaro i domstolen för att ur rättssäkerhetens synpunkt tillfredsställande domslut skola i största möjliga utsträckning garanteras. Det var säkerligen riktigt, då första lagutskottet 1933 med stöd av samtliga borgerliga ledamöter anförde: »Det torde vara självklart, att ett avskaffande av de nuvarande krigsdomstolarna icke bör ske under annan förutsättning än att rättssäkerheten med avseende å de militära målens handläggning och avgörande icke försämras.» Från denna synpunkt ger det framlagda förslaget anledning till allvarliga erinringar.

Utredningen föreslår för krigsrätterna i krig en sammansättning med tvenne lagfarna ledamöter och en militär (av majors eller överstelöjtnants grad). I jämförelse med nuvarande fält-

krigsrätt innebär detta, att den ena militäre ledamoten utbyts mot en lagfaren. I vår nuvarande fredstidskrigsrätt kunna de tvenne militära ledamöterna göra sig gällande mot de civila besittarna, endast då det gäller att frikänna eller ådöma ett mildare straff. Skulle det endast finnas en militär besittare kan han aldrig genomdriva ett visst domslut. Det är endast sakligheten och sakkunskapen i hans argumentering, som kan ha verkan på de civila domstolsledamöterna. Det synes knappast rimligt att söka förhindra detta, och icke sker det i rättssäkerhetens intresse. Man kan icke underlåta att få det intrycket, att man är rädd för en sakkunnig belysning av rättsfallet. Det må erinras om dåvarande statsrådet Schlyters uttalande i 1933 års proposition, att de skäl, som åberopats mot den militära fackkunskapens representation i domstolen, ej på samma sätt gjorde sig gällande i fråga om högsta instansen, och vidare att denna sakkunskap uppenbarligen icke där utgjorde någon fara för rent militära synpunkters obehöriga inflytande. Av precis samma skäl kunna icke några invändningar resas mot en underrätt sammansatt på det sätt, som här föreslagits. Det är vidare tydligt, att likhet mellan domstolsorganisationen i krig och fred är önskvärd. Det synes då här föreligga en möjlighet att bibehålla alla de obestriddliga praktiska fördelar och rättsliga garantier, som den nuvarande domstolsorganisationen innebär, samtidigt som det militära inflytandet reduceras till att kunna i domstolen belysa de speciella militära förhållandena. Detta sker nämligen, om krigsrätterna sammansätts såväl i fred som krig av en krigsdomare och en auditör som för närvarande samt av en militär ledamot (major eller överstelöjtnant).

Skulle de civila domstolarna helt övertaga de nuvarande krigsrätternas verksamhet, är det uppenbart att de måste sammansättas så att en militär ledamot ingår i dessa. Även detta har emellertid avvisats av utredningen. Det föreligger givetvis risk för felbedömning av en reglementsparagraf, som icke utarbetats av juridisk expertis, om man ej har tillgång inom domstolen till någon sakkunnig, som är insatt i de speciella militära förhållandena. I den Schlyterska propositionen 1933 intogs ett stadgande, att befattningshavare vid krigsmakten, som därtill förordnades, skulle äga vara tillstädes vid handläggning av militärt mål för att däri lämna upplysningar. Utredningen har emellertid även på denna punkt sökt hålla den militära sakkunskapen borta och säger, att någon anledning icke finnes att i militära mål tillämpa en annan ordning än som eljest råder.

Med hänsyn till den militära tjänsten och utbildningstidens utnyttjande är det av betydelse att domstolen vare sig det är en krigsrätt som hittills eller en vanlig civil domstol sammanträder i vederbörligt kasernetablisement. Vid mål, som icke äro brottmål i egentlig bemärkelse utan s. k. skolmål, är det ej blott en onödig omgång utan också ett onödigt lidande för den åtalade att inställas inför en vanlig domstol å dess ordinarie sessionsrum. Ehuru utredningen anger, att i vissa fall annan domstolslokal bör kunna användas än det ordinarie sessionsrummet, avvisas även här några särbestämmelser, som skulle förenkla och underlätta militära måls handläggning vid civila domstolar. Det enda man föreslår är att militära mål behandlas först eller sist på särskild uppropslista. Det kan tilläggas att militieombudsmannen tidigare framhållit önskvärdheten av garantier för att domstolen kommer att i erforderlig utsträckning hålla sina sammanträden i kasern; vikten av att så skedde vore så stor, att i en blivande lag ett stadgande i detta avseende borde finnas. Ur disciplinär synpunkt är det av betydelse att målen snabbt kunna avgöras. Även i det fallet uppstå givietvis mindre gynnsamma förhållanden, om krigsdomstolarna i underrätt avskaffas.

I den angivna propositionen 1933 säges, att det ligger i sakens natur att ett avskaffande av de nuvarande krigsdomstolarna måste, sett från militär synpunkt, komma att te sig som förenat med praktiska olägenheter. Fördelen för försvaret att ha en sin egen domstol, färdig att träda i verksamhet, när helst det påkallas, är påtaglig, och varje ändring härutinnan är ägnad att tilldraga sig uppmärksamhet såsom en av målens överflyttning till de allmänna domstolarna föranledd försämring. Särskilt från militärt håll har också framhållits, att avsevärda svårigheter för den militära tjänsten skulle uppstå, därest en sådan reform genomfördes. Domstolsförhandlingarna skulle komma att medföra synnerligen olämpligt avbrott i den militära tjänstgöringen, i det att parter, sakkunniga och vittnen skulle nödgas lämna denna för att inställa sig vid domstolen. Förfarandet skulle ej bli tillräckligt snabbt, något som vore av särskild vikt för disciplinens upprätthållande. Även eljest skulle, särskilt då de militära målen skulle komma att handläggas av häradsrätt, avsevärda praktiska olägenheter uppstå.

Det framgår sålunda även av detta uttalande, att i stället för en förbättring av rättsskipningen skulle hittills okända olägenheter uppstå. Häremot hade departementschefen endast att anföra, att säkerligen voro de uttalade farhågorna ganska överdrivna.

I fråga om *hovrätt och högsta domstol* är det ingalunda nödvändigt att utesluta de militära ledamöterna, även om detta skulle bli fallet i underrätt. I propositionen 1933 uttalades också, att något ovillkorligt samband mellan borttagandet av militära ledamöter i underrätter och de militära ledamöternas uteslutande ur högsta domstolen icke förefanns. Något skäl mot deras ingående i rätten kan icke anföras, då de ju icke kunna avgöra domstolens beslut utan endast inverka genom sin argumentering, vilket också framgår av departementschefens tidigare anförda yttrande rörande högsta domstolen. Det enda skälet, som kan anföras, är ett schablonmässigt krav på likhet mellan de olika domstolarnas sammansättning. Ur rättssäkerhetens synpunkt är det tvärtom av än större vikt att de militära ledamöterna bibehållas i överrätterna, om den militära sakkunskapen uteslutes ur underrätterna.

Utredningen har helt uteslutit militär sakkunskap som ingående i överrätterna. Det har framhållits, att, därest krigsdomstolarna avskaffades, en viss garanti för riktig behandling av målen i överrätt skulle vinnas genom att låta samtliga militära mål avgöras av en av hovrätterna som andra instans. När det rör underrätt, gör utredningen ett märkligt uttalande i denna riktning, då det talas om önskvärdheten av att de militära målen icke bli utspridda på allt för många domstolar utan koncentreras, i den mån så lämpligen kan ske, till ett mera begränsat antal domstolar, *vilka sålunda komma att förvärva särskild förtrogenhet med mål av dylik art*. Det är ju uppenbart, att det här anförda är ett klart argument till förmån för målens hänvisande till endast en hovrätt, särskilt då nu dessas antal ökats till sex. Utredningen avvisar emellertid även detta hänsynstagande till de militära målen.

Ett genomförande av kommittéförslaget förutsätter grundlagsändringar. Denna fråga har varit föremål för ingående undersökningar vid tidigare tillfällen, och delade meningar ha gjort sig gällande. Vissa paragrafer måste i varje fall ändras. Något ikraftträdande i andra delar, innan detta skett, är icke förenligt med aktningen för grundlagen, då man ju icke kan garantera att en nyvald riksdag i alla delar hyser samma uppfattning som den gamla.

Disciplinstraffen äro icke jämförbara med fängelsestraff. Den frihetsinskränkning, som de medföra, är obetydlig, och en av de betydelsefullaste verkningarna ernås genom att brott mot disciplinen kan omedelbart beivras. Utredningens förslag, att ålagt disciplinstraff, som överklagas, ej skall gå i verkställighet förrän

efter domstols prövning, är därför med hänsyn till ändamålet med hela krigslagstiftningen, nämligen disciplinens upprätthållande, av synnerligen allvarlig natur och sannolikt det betänkligaste i hela utredningen. T. o. m. utredningen anger, att syftet med den militära bestraffningsrätten skulle till men för disciplinen mer eller mindre förfelas, om verkställigheten bleve fördröjd i avbidan på tidsödande domstolsprövning. Genom en till fyra dagar förkortad klagotid anser man sig ha tagit hänsyn till detta. I praktiken innebär detta icke något hänsynstagande, ty de för disciplinen skadliga verkningarna kvarstå till fullo. Det har visat sig, att besvär mot befälhavarens beslut i disciplinmål ytterst sällan förekomma (1942 i 66 fall av 16952 eller 0,31 %). Att detta skulle visa behovet av att disciplinstraffet ej finge verkställas vid anført klagomål är knapast riktigt, ty om en person anser sig orättvist dömd, underlåter han nog i regel ej att klaga, även om disciplinstraffet verkställts. Det visar i stället, att den disciplinära bestraffningsrätten på ett alldeles särskilt tillfredsställande sätt handhåfts och är ett starkt bevis för det oberättigade i det missroende, som på vissa håll gjorts gällande. När det gäller den föreslagna disciplinboten föreligga ju ej ens de skäl, som anförts när det gäller arreststraffets verkställighet, ty ålagd disciplinbot kan ju återbetalas. Av rent doktrinära likhetsskäl föreslås även i detta fall, att verkställighet ej skall äga rum, därest överklagande sker.

Även utredningen synes ha på känn att förslaget i denna punkt kan leda till okynnesöverklaganden endast för att få straffets verkställighet uppskjutet. Det är alldeles uppenbart, att detta skulle bli fallet i stor utsträckning, då bestämmelsen måste sägas direkt inbjuda härtill, och det är lika tydligt, att detta ur synpunkten av disciplinens upprätthållande skulle vara synnerligen olämpligt och ej på något sätt jämförbart med överklaganden på andra områden.

Även i andra fall, där det varit möjligt att minska befälhavarens auktoritet, har detta av utredningen föreslagits. Man har sålunda föreslagit en *inskränkning i antalet bestraffningsberättigade befälhavare*. Det är då av intresse att jämföra de svenska bestämmelserna i dessa avseenden med motsvarande i andra länder. Det kan utan vidare sägas, att redan de nu gällande bestämmelserna hos oss äro väsentligt mera inskränkande än annorstädes. I Norge kan redan kompanichef ålägga menig arrest i 6 dagar samt utan inskränkning övriga former av disciplinstraff. I Dan-

mark är maximitiden för kompanichefs bestraffningsrätt 8 dagar, i Schweiz 4 dagar för vanlig arrest och 3 dagar för sträng arrest.

Vidare föreslås, att befälhavare skall vara *skyldig höra auditör*, även om han anser, att bagatellmål bör förfalla eller endast medföra tillrättavisning.

Tillrättavisningar skola enligt förslaget kunna bringas till omprövning av truppförbandschefen, vilken i auditörs närvaro skall höra den klagande och inhämta auditörens yttrande. Enligt gällande rätt äger tillrättavisningsberättigad befälhavare, som själv iakttagit förseelse, omedelbart meddela tillrättavisning. Enligt förslaget skall även i detta fall särskilt förhör anställas.

Befälets befogenheter ha sålunda på alla punkter beskurits, vilket måste menligt inverka på dess auktoritet, och juridiska detaljbestämmelser ha införts i den dagliga tjänsten, vilka innebära en tyngande byråkratisering. Genomföras dessa »reformer», komma de att i väsentlig grad försvaga möjligheten att upprätthålla disciplinen inom krigsmakten och i längden innebära stora faror för krigsmaktens effektivitet.